

İLBER ORTAYLI

BİR ÖMÜR

Hayatta Doğru

NASIL

Seçimler İçin

YAŞANIR?

Öneriler

SÖYLEŞİ
YENAL BİLGİCİ

Kronik

BİR ÖMÜR NASIL YAŞANIR?
Hayatta Doğru Seçimler İçin Öneriler

İLBER ORTAYLI

KRONİK KİTAP: 94

YAYIN YÖNETMENİ

Adem Koçal

SÖYLEŞİ

Yenal Bilgici

EDITÖR

Can Uyar

DÜZELTİ

Tuğçe İnceoğlu

KAPAK TASARIMI

Kutan Ural

MİZANPAJ

Nurel Nayeri

1. Baskı, Şubat 2019, İstanbul

ISBN

978-975-2430-99-0

KRONİK KİTAP

Balcık Sk. N°6, Gümüşsuyu

İstanbul - 34327 - Türkiye

Telefon: (0212) 243 13 23

Faks: (0212) 243 13 28

kronik@kronikkıtap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık

Sertifika No: 34569

www.kronikkıtap.com

f t @ kronikkıtap

BASKI VE CİLT

Optimum Basım

Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1

34295 K. Çekirgece / İstanbul

Telefon: (0212) 463 71 25

Matbaa Sertifika No: 41707

YAYIN HAKLARI

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.

Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında yayınevinden izin alınmadan çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

İLBER ORTAYLI

BİR ÖMÜR

Hayatta Doğru

NASIL

Seçimler İçin

YAŞANIR?

Öneriler

SÖYLEŞİ
YENAL BİLGİCİ

Kronik

İLBER ORTAYLI

1947 yılında doğdu. İlk ve orta öğrenimini İstanbul ve Ankara'da tamamladı. 1965'te Ankara Atatürk Lisesi'nden mezun oldu. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi (1969) ile Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü'nü bitirdi. Viyana Üniversitesi'nde Slavistik ve Orientalistik okudu. Chicago Üniversitesi'nde yüksek lisans çalışmasını Prof. Dr. Halil İnalcık ile yaptı. "Tanzimat Sonrası Mahalli İdareler" ile doktora derecesi, 1979'da "Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu" çalışmasıyla da doçent unvanı aldı. 1983'te istifa etti. Viyana, Cambridge, Kudüs, Oxford, Berlin ve Moskova üniversitelerinde misafir öğretim üyeliğiyle birlikte seminerler ve konferanslar verdi. Yerli ve yabancı bilimsel dergilerde Osmanlı tarihinin 16.-19. yüzyıl ve Rusya tarihiyle ilgili makaleler yayımladı. 1989'da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İdare Tarihi bilim dalı başkanı olarak göreve başladı. Ortaylı, 2005-2012 yılları arasında Topkapı Sarayı Müzesi Başkanlığı görevini sürdürmüştür. 2002-2014 yılları arasında Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Hukuk Tarihi dersleri veren Ortaylı, halen bu üniversitede misafir öğretim üyesi olarak ders vermeye devam etmektedir. Almanca, İngilizce, Fransızca, Rusça ve Fars dillerini bilen Ortaylı, Uluslararası Osmanlı Erüdleri ve Avrupa İranoloji Cemiyeti üyesi, Rusya Federasyonu Bilimler Akademisi Şarkiyat Şubesi onursal profesörü ve Bosna Hersek, Makedonya ve Karadağ Bilim ve Sanat akademileri üyesidir.

Yayınevimizdeki diğer kitapları:

Osmanlı Devleti'nde Kadı

İlber Ortaylı Seyahatnamesi

Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı

Türklerin Altın Çağı

İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı

Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu

Osmanlı Toplumunda Aile

Türkiye'nin Yakın Tarihi

Gazi Mustafa Kemal Atatürk

Defterimden Portreler

YENAL BİLGİCİ

Gazeteci. 1979 doğumlu. Siyaset bilimi eğitimi aldı. 2000'de gazeteciliğe başladı. *Nokta*, *Aktüel*, *Newsweek*, *GQ Türkiye*, *Habertürk* ve *Hürriyet*'te çalıştı. Tarih, siyaset, toplum ve kültür üzerine yazıyor, röportajlar yapıyor. Halen çeşitli gazete ve dergilerde yazıyor.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
SUNUŞ	9
 BİRİNCİ BÖLÜM	
BİR ÖMÜR NASIL YAŞANIR?	13
 İKİNCİ BÖLÜM	
KİMDEN, NE ÖĞRENİLİR?	33
 ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
İNSAN KENDİ KENDİNİ NASIL YETİŞTİRİR?	51
 DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
NASIL ÇALIŞMAK GEREKİR?	71
 BEŞİNCİ BÖLÜM	
NASIL SEYAHAT EDİLİR, NERELERİ GÖRMEK GEREKİR?	91
 ALTINCI BÖLÜM	
EĞİTİMDE HANGİ TERCİHLERİ YAPMAK GEREKİR?	137
 YEDİNCİ BÖLÜM	
NE İZLEMELİ? / NE DİNLEMELİ? / NE OKUMALI?	181
 SEKİZİNCİ BÖLÜM	
İNSAN YAŞADIĞI ŞEHİRDEN NASIL YARARLANIR?	235
 SÖYLEŞİDE GEÇEN BAZI İSİMLER	265
İNDEKS	275

ÖNSÖZ

İnsanların bir kısmı maalesef doğuştan zayıf olur ve hastalıklarla boğuşur, bir kısmı ise sıhhatlidir fakat zekâsını çalıştırmak imkânı bulamamıştır. Böylelerin bir kısmı mutlu olur. Hayatı fazla kurcalamadan masallarda ve mesellerde Hans denen safdil mutluluğuyla geçinirler. Bir kısmı ise verilen terbiyeye göre fazla ilginç olmadan hayatlarına devam ederler. Gençken güzel olanların yaşlılığa doğru fizikî değişimle ellerindeki güzelliği kaybettikleri bilinir. Bazı insanlar da vardır ki hayat yolunda ilerledikçe ilginç, saygın ve hatta güzel olmaya başlarlar. Yaşadıklarına karşı duyguları ve mantıklarıyla durdukları ve muhakemelerini çalıştırdıkları için, dünyanın sorunları ve dengesizliğiyle ilgilendikleri ve dert edindikleri için yüzlerinin çizgileri değişir. Haddeden geçen bir zarafet ve olgunluk onların portresini oluşturur.

Herkes kendi talihinin mimarıdır; “faber est suae quisque fortunae.” Bu yapı ve uyumu hayatınızın canlı renklerinde ve faydalı yaşamaya çalıştığınız için bunun neticesinin yarattığı olgunluğu yüz hatlarınızda taşıy ve etrafa verirsiniz.

Hayat, derbederlik ve tembellik için çok uzun; fakat hırs-la, yağma ve haydutluk yapmaya değmeyecek kadar kısadır. Hayat duygularla çalışılacak ve resmedilecek bir kompozisyon, aynı zamanda mantıklı yazılacak bir rapor gibidir. Bu

rapora yeniden üretim, yani gelecek nesilleri ortaya koymak için önem veririz.

Tatsız bir çağdayız; bir yerde eski uygarlık çözülüyor, gevşiyor, çürüyor. Üstelik geleceğin de onun yerini dolduracağını söylemek zor... Bu, insanlık tarihinin bir tekrarı gibi görünse de artık dünyamızın kısa zamanda büyük fizikî problemlerle karşılaşacağı söyleniyor. Kuşkusuz felaketi önlemek için her zamankinden daha sorumlu, daha mütevazı, daha ölçülü davranmak zorundayız.

Bu zaruret hiçbir şekilde hayatın neşeli, mutlu ve yeterince yaratıcı olmasına mâni bir durum değil; ama tek yapacağımız öğrenmek, dikkat etmek ve yöntemli yaşamaktır. Burada muhtelif kompartımanlarda bulunduğumuz toplumun imkânlarını tartıştık ve neler yapacağımıza dair bazı imalarda bulunduk. Özellikle genç okuyucularımla böyle bir sohbeti gerekli gördüm. Yüzünüz her zaman yaşadıklarınızın aynasıdır. Olgun ve bilge bir çehre edinmeniz dileğiyle...

Kitabın basımında ve düzenlenmesinde yardımcı olan Kronik Kitap çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim.

İlber Ortaylı

Ocak 2019

SUNUŞ

Herkes tavsiyeye ihtiyaç duyar. Güngörmüş, ne söylediğini bilen, dünyadan haberdar birinden gelen tavsiyeye ise iki kere ihtiyaç duyar. Hele de her bir insan ömrünün son derece hızlı yaşandığı, tüketildiği, verimsiz kullanıldığı böyle bir devirde...

Elinizde tuttuğunuz bu kitap; İlber Ortaylı'nın engin yaşam bilgisi ve görgüsünden süzölmüş, pratik tavsiyeler içeriyor. Bunlar; gençlere, yaşlılara, öğrencilere, meslek sahiplerine, yolun başındakilere, emeklilere; kısacası ömrünü verimli kullanmak, tadını çıkara çıkara güzel bir yaşam sürmek isteyen herkese yönelik tavsiyeler...

Bu tavsiyeleri verecek kişi; yaşadıklarından öğrenmeyi bilen, bu bilgiyi etrafına rahatça aktaran ama en önemlisi bunu yaparken nabza göre şerbet vermeden, açık yüreklilikle, ne gerekiyorsa onu söyleyen İlber Ortaylı'dan başkası olamazdı.

Dün gibi hatırlıyorum... İlber Hoca, onunla yaptığım bir röportaj sırasında, İtalya hakkında bir soruya cevap verirken durmuş; bir süre düşünmüş ve gülümseyerek şunları söylemişti: "Biliyor musun, insan en güzel trende düşünür... Bir konu kafanı kurcalıyorsa; yazmak, anlatmak istediğin şeyleri kafanda sıralamak istiyorsan, hatta yeniden kurmak istiyorsan, bir tren yolculuğuna çıkmalısın. Ben bunu İtalya'da trenle seyahat ederken anlamıştım. Biliyorum, şimdi bir trene atlamayı

düşüneceksin ama iş güç diye bunu erteleyeceksin; sonra da unutup gideceksin. Kafanda tuttuğun her neyse, o da buhar olacak. İyisi mi, al sen o bileti!”

*

Hürriyet gazetesinde çalıştığım dönemde İlber Hoca'yla epey röportaj yaptım. Yine *Hürriyet*'teki haftalık yazılarının editörlüğünü üstlendiğim için onunla geçirdiğim vakit daha da arttı. Yıllar içinde epey sohbet ettik. Bu sohbetlerden bana kalan çok şey var. En başta da hayatım boyunca istifade etmeye devam edeceğim tavsiyeler...

Size bir sır vereyim. Yakın çevresinin iyi bildiği ve çokça yararlandığı üzere, İlber Hoca, kişinin hem vaktini doğru kullanmasına hem de hayatın tadını çıkarmasına yönelik pratik önerilerde bulunmayı sever. Bunları da kendi hayatından örnekler vererek anlatır. Nasıl verimli çalışılacağını, düşünüleceğini; zaman ve kaynak israfından nasıl kurtulunacağını isabetle, biraz da alametifarıkası olan sivri diliyle tarif eder.

Hoca'nın bir olmazsa olmazı daha vardır. O, bir hayatın sadece verimli yaşanmasına bakmaz; onu güzel kılmayı da önemser. Okunacak kitapları, gezilecek şehirleri, seyredilecek filmleri, beraber yiyip içilecek dostları iyi seçmek gerektiğini düşünür. Bu konuları soranlara nokta atışı tavsiyelerde bulunur. Bazen bu tavsiyeleri verdiği grubu genişlettiği de olur. Hatırlarsınız; yeni evlenecek çiftlere, mobilyaya çok para harcamamalarını, o parayla (ve o güzel yaşta) dünyayı gezmelerini salık vermişti. Onun bu tavsiyesini yerine getiren çok çift oldu.

Kendim de epey istifade ettiğim bu güzel ve verimli yaşam önerilerini bir kitap haline getirmek istediğimde, aylarca sürececek yepyeni bir sohbet başladı. İlber Hoca her bir maddenin üzerinde titizlikle durdu. Bir insan kendini nasıl yetiştirmeli? Kinilerle arkadaş olmalı? Nasıl bir eğitim almalı, nasıl meslek

seçmeli? Çocukları ne tür bir eğitim modeline sevk etmeli? Hangi müzeleri görmek, hangi meydanlarda oturmak, hangi sokaklarda dolaşmak için dünyanın bir ucuna gitmeli? Hangi kitabı okumalı, filmi seyretmeli, müziği dinlemeli? Yaşanılan şehirden nasıl istifade etmeli?

Hepsinden önemlisi; hemen ilk bölümde göreceğiniz üzere, bir insan, hayatın her bir dönemini neleri tecrübe ederek yaşamalı; çocukluktan yaşlılığa, ömrünü nelere dikkat ederek geçirmeli?

İlber Ortaylı, benzersiz tecrübesi ve gözlem gücüyle tüm bu sorulara cevap veriyor, pencereler açıyor, yollar gösteriyor, değer katıyor. Her bir okurun onun tavsiyelerinden azami ölçüde faydalanacağına eminim. Kendi adıma, bu kitapta anlatılanları lise, üniversite yıllarımda okumuş olmayı isterdim. Umalım ki Ortaylı'nın hep görmek istediği kültürlü, üretken, verimli insanların yetişmesine bu kitap da bir katkı bulunsun.

Bu önerilerin her biri için; bu uzun, güzel sohbet için ama en çok da sabrı için İlber Hoca'ya burada bir defa daha teşekkür ederim.

Bir de unutmadan söyleyeyim; o tren biletini almıştım...

Yenal Bilgici
Şubat 2019

BİRİNCİ BÖLÜM

BİR ÖMÜR NASIL YAŞANIR?

Hayatımız temel olarak dörde ayrılır: 12-25 arası, 25-40 arası, 40-55 arası ve 55 sonrası. İyi bir yaşam için, her bir dönemde tamamlamamız gereken bazı işler, edinmemiz gereken bazı alışkanlıklar vardır. Bunlar verimli, güzel bir ömür sürmenin anahtarlarıdır.

Nasıl geçiyor 70'li yaşlar? Geriye bakıp bir muhasebe yaptığınız zaman, hayatın size neler kattığını söylersiniz?

Hayat telaşından kaç yaşınıza geldiğinizi fark etmiyorsunuz. Ama yaşlılığın iyi bir şey olduğunu da söyleyemem. Neden iyi olsun ki! Biliyorsunuz ben, 21 Mayıs 1947'de doğdum. Dolayısıyla bu sene 71 yaşımı dolduruyorum. Elbette yaşadıklarım-dan çıkardığım dersler var. Herkesin de bu derslerden faydalanabileceğini düşünüyorum.

Bir kere insanın kendisini ruhen huzurlu tutması, bunun için de lüzumsuz ihtiraslara kapılmaktan vazgeçmesi lazım. Bunu kendi hayatınızda siz nasıl gerçekleştirirsiniz, onu bilemem. Önemli olan şu: Yaşınız ilerledikçe önünüzdeki hayatın kısalacağını anlıyorsunuz. O halde sizleri, çoluk çocuğunuzu, yaşadığınız toplumu doğrudan alakadar eden mevzuların dışında şahsi hırslardan kendinizi sıyrmanız gerekiyor. Çok açık ki bu gibi sıkıntılara ve gerginliğe vücut dayanmıyor.

Sağlığınıza mümkün mertebe dikkat edeceksiniz. Ben etmiyorum maalesef ama şüphesiz benim de bu hususta dikkatli

olmam lazım. Gerçi dikkat etmediğimi söylesem de bu konuda günden güne kendimle de savaşıyor değilim; sağlıklı bir yaşam sürmek için uğraşıyorum. Konumuza dönersek... Mesela bu vakte kadar sigara içtiyseniz lütfen artık bırakın. İçki içiyorsanız lütfen çok azaltın. Yağlı yemeklerden vazgeçin. Öyle zeytinyağı, hayvani yağ ayrımı yok; yağlı yemeklerin tümünü kastediyorum. Zeytinyağında da ölçülü olun; daima ölçülü yemeniz, sofradan aç kalkmanız gerekiyor. Çünkü kilo en tehlikeli şey... Kolay kolay da veremiyorsunuz.

Bir de lütfen sakinleştirici okumalar yapmaya başlayın. Benim yaşlarım buna en uygun çağdır. Bir dönem, bizim gibi insanlar çok roman okumadı. Doğrusu ben de 20'li yaşların sonundan itibaren edebî metinleri okumayı azalttım. Çünkü meslek icabı başka şeyler okuyup yazıyordum. Şimdi edebiyata, özellikle klasiklere geri dönüyorum. Hikâye, roman okumak insanı çok dinlendiriyor; çok da hafızasını açıyor. Sakın unutmayın, en önemli şey hafızadır.

Siz son derece etkili bir şekilde çalışan, hayatı da dolu dolu yaşayan birisiniz. Bu uzun söyleşimiz tamamen bu hayattan süzdüğünüz tavsiyeler üzerine olacak ama öncelikle kestirmeden giderek sorayım. Herkes hayatını en doğru, en verimli şekilde yaşamaya çalışıyor; sizce nasıl yaşamak gerekir? Zamanı nasıl değerlendirmeliyiz?

Öncelikle hayatı tanımak lazım. Kuşkusuz insanın hayatında çeşitli dönemler vardır. Hayatımız temel olarak dörde ayrılır: 12-25 yaşları arası, 25-40 arası, 40-55 arası ve nihayet şimdi benim de bir süredir yaşadığım dönem, yani 55 sonrası. Bunlar gençlik, yaşlılıkla ilgili aralıklar değil. Bu aralıklar; bir insanın yetişmesi, olgunlaşması, eser vermesiyle ilgilidir.

Şimdi baştan sona doğru bir gidelim. 12-25 yaşları arası öncelikle temel atma dönemidir. Hayatınızı esasen bu

dönemde kurarsınız. 25-40 arasında hayata karışır, söz söylemeye başlarsınız. 40-55 arası olgunluktur, otorite olma dönemidir. 55 ve sonrası ise bir dinlenme, demlenme zamanıdır. Bu yaşlarda çok bir şey yapmazsın; yeni şeyler ortaya koymaz, genelde tekrar edersiniz. Bu dönemini sürenler arasında, seyrek de olsa taze eserler verene rastlanır. İşte her birimiz bu süreçlerden geçersiz, çünkü biz bu dönemlerde yaptıklarımızla şekilleniriz.

Biraz önce tarif ettiğiniz dönemlerin ilkinden başlarsak... 12-25 yaşları arasında neler yapılabilir? Herhalde okula gidilir, üniversite bitirilir; akademide kalmak isteyen okula devam eder, istemeyen doğrudan hayata atılır. Başka bir şey yapmaya zaman var mı?

Tabii ki var ama bu biraz da kişinin kendisine, onun nasıl bir insan olduğuna, kim olmak istediğine bağlıdır. 12-25 yaşları arası aslında her şeydir. Ben burada elbette biraz da eski dünyaya bakarak ideal olanı söylüyorum. Ama bu söylediklerim; kararlı, akli başında kişiler için bugünün dünyasında da pekâlâ geçerli olabilir. Keza geçerli olduğu çok örnek biliyor, görüyorum.

Aslında insanın gelişmesi, taze hafızanın da hücrelerinin de artık ölmeye başladığı bu yaşa kadar devam eder. Onun için zihin, hafıza ve beden sağlığının en yerinde olduğu bu dönemde hem okuyup öğrenmek hem spor yapmak hem de fırsatları kollamak ve etrafı gözlemek lazım. Bu işler bu yaşlarda mümkündür. Çünkü yaş ilerledikçe hafızanız zayıflar; öğrenirsiniz ama daha çabuk unutursunuz, hareket yeteneğiniz fark etmeseniz de yavaş

İyi bir yaşam için, sigara içiyorsanız bırakın, içki içiyorsanız çok azaltın. Yağlı yemeklerden tümünden vazgeçin. Bir de muhakkak okuyun, hikâye ve romanın dinlendiren ve hafızayı açan gücünü ihmal etmeyin. En önemli şey hafızadır.

yavaş azalır. Sonra da evlenmek, çocuk yapmak gibi bir safhaya; maddi manevi mirasınızı devretme dönemine girersiniz. Demek ki insan, öncelikle ömrünün hangi döneminde ne yapması gerektiğini çok iyi bilmelidir.

Önce geçmişe bakalım. Batı ve Doğu medeniyetleri birçok insanın 12 ile 25 yaşları arasında yaptığı işler, verdiği eserler neticesinde oluşmuştur. Ne demek bu? Klasik dünyanın bütün önde gelenleri, İslam medeniyetinin bütün taşıyıcıları, Rönesans'ın bütün büyük adamları kendilerini 12-25 yaşları arasında var etmiştir. Hatta bu isimlerin bir kısmı daha o yaşlarında büyük eserler de verebilmiştir. Neden? Çünkü o zamanlarda hiç kimse 25 yaşından büyük bir insanın bakımını üstlenmiyordu. Söz konusu çağda öyle, "Biraz daha okuyayım, neler yapabilirim biraz daha bakınayım," demek mümkün değildi.

Esasında bu şimdi de pek mümkün sayılmaz. Her insanın yapması gereken işler var. Kendini göstereceksin, mesleğinde kaliteni ispat edeceksin, eser vereceksin... Veya kendini ispat edemeyecek, eriyip gideceksin.

15-25 yaşları arasında kendini ispat etmiş büyük isimlere bir bakalım. Mesela Gottfried Leibniz 19 yaşında doktora vermiştir. Biliyorsunuz, Leibniz hukuk tarihi okumuştur, hukukçudur; hem de bir matematikçidir, diferansiyel ve integral hesaplarıyla uğraşır. Felsefesi şüphesiz ki büyük kurguya sahip bir felsefedir. En çok eser veren müzisyen Mozart, 35'inde hayata veda etti. Yine Schubert gibi bir deha da o yaşlara doğru yaşamını yitirdi. Daha 30'unu yeni geçmişti. Rus yazarlara gelelim. Puşkin dramatik şekilde düelloda öldüğünde 40 bile değildi, 38'di. Yine düelloda ölen Lermontov 27'sindeydi. Böyle daha bir dünya insan sayarsın.

Özellikle genç yaşta ölenlerden bahsediyorum ki, bazı insanların en büyük eserlerini ne kadar erken verdiği anlaşılabilir.

Nitekim bu insanların hayatlarını incelediğinizde daha 25'ine gelmeden kendilerini yetiştirdiklerini görürsünüz. Onlardan uzun yaşayanların da kendilerini geliştirmek için 40'larına kadar uğraştıklarını sanmayın. Daha çok yaşayanlar bile, kendini yetiştirme işini ömürlerinin ilk döneminde bitirmiştir. Okuyacaklarını okumuş, alacaklarını almışlardır. Akabinde de eser vermeye geçmişlerdir.

Ben eskiden beri hep bu örneklerle bakarım. Kim, kaç yaşında ne yapmış? Bir örnek daha vereyim. Fransız Mısırbilimci Jean-François Champollion'dan bahsedelim. Bu ünlü alim, her şeyi 16 yaşına gelene kadar, daha çocukken zaten tamamlamış. 30'unda hiyeroglifi çözmüş. Bu dünyadan da 42 yaşında gitmiş. Yani yaptığı son iş de hiyeroglifi, bilinmeyenleri çözmek olmuş. O zamana kadar da ne Aramcayı, ne Yunancayı, ne İbrancayı ve ne de Latinceyi bırakmış.

Champollion'dan bahsedince, akla hemen bir kişi daha geliyor. Fransız yazar ve tarihçi Prosper Mérimée de böyledir. Bu adam da 15'ine gelmeden İngilizce, Latince, Yunanca öğrenmişti; bu dillerden çeviriler yapıyordu. Slav dillerini ve Kelt dillerini de cebine koymuştu. 25 olmadan tarih ve hukuk eğitimini tamamlamış, romanlarını yazmıştı. Sonrasında zaten Fransa'nın büyük adamı, filolojik dehası, tarihçisi, arkeoloğu, yazarı olarak anıldı.

İşte böyle insanların yaşadığı bir dünyaya bakınca ne yazık ki bugünün insanların biraz yavan kaldığını görüyorsunuz. Artık en iddialı toplumlardan bile, ki halihazırda Almanlardır bunlar, bu tarz insanlar az çıkıyor.

"25 yaşından sonra eğitim olmaz, artık eser vermeye geçmek gerekir," diyorsunuz da dünyanın her yerinde yüksek lisans, doktora derken, öğrenciler 30'lu yaşlarını geliyor; hatta bu yaşları dahi geçiyorlar. Günümüzde

eğitim fazla mı uzun? Öte yandan, hem uzun hem de yetersiz mi?

Evet, eğitim çok uzun... Daha kötüsü, bu uzun eğitim hiçbir işe yaramıyor. Eğitimimizle övünüyoruz ama övündüğümüzle de kalıyoruz. “Artık bir ortaokul çocuğu bile Aristo’nun bildiklerini biliyor,” diyorlar. Yok canım! O çocuk Aristo’nun bildiğinin çeyreğini bilmediği gibi, onun yaptığını da yapamıyor. Bu eğitim tam aksine, insanların yaratıcı taraflarını öldürüyor. Üstelik herkes bir yaratıcılık lafı tutturmuş gidiyor. Neymiş, çocukların yaratıcılığını teşvik ediyormuşuz! Kimse kusura bakmasın ama ben çocukların üzerinde böyle bir etki göremedim. Beri yandan sorsan, mangalda kül bırakılmıyor.

Bakın; bugün 16 yaşında bir insan, Türkiye’de de dünyada da çocuktur, ham ahlattır. Bir şeyler yapmak zorunda kalıyorsa, yani çalışıyorsa, ortada ya bir suistimal ya da bahtsızlık mevcuttur. Kendi seçimiyle kendini ortaya koyan, bunun da tadını çıkaran kimse yoktur. Demek ki ortada Gottfried Leibniz gibi biri yoktur. Mozart demiyorum, çünkü Mozart da babası tarafından çok istismar edilirdi. Mozart’ı çocukken habire gezdiriyor, sağda solda çaldırıyorlardı; “Dersine çalış,” diye ona dayak atıyorlardı. Öyle insanlar bugün de var ve yöntemlerini hiç tasvip etmiyorum. Mozart dediğiniz deha da, bir yerde sadece oynamak isteyen zavallı bir çocuktü. Çocukken gönlünce oynayamamıştır, o yüzden de hep çocuk kalmıştır. Küçük yaşta çıraklığa gidenler zaten hep çocuk kalır. Koca adamlar, hatta dâhiler arasında bu nedenle çocuk ruhlu olanlar çoktur. İşte Mozart da 35’inde, çocuk demesek de bugün için epey genç sayılacak bir yaşta öldü.

Şunu da unutmayın; İstanbul Yenikapı’da geçenlerde bulunan iskeletlerin yaş ortalamaları da 35’ti. Bunlar milattan sonra 5 ve 6’ncı yüzyılların liman halkıdır. Kalıntılara ulaştınca,

hepsinin kemiklerinin kırık dökük olduğu anlaşıldı. Çoğu tedavi görmüş. Liman mıntıkası tabii, demek ki bu insanlar hamallık yapıyordu. Kim bilir ne rutubetli, ne berbat evlerde oturuyorlardı. Neticede bir tedaviden geçmişler. Gerçi siz 15 asır önceden bahsettiğime bakmayın, o dönemin ortopedisi bugünkünden beceriklidir. Ama o zamanki insan ömrü de bellidir. Sadece bu hamalların değil; onları yönetenlerin, o zamanın yazarının, çizerinin, mimarının da yaş ortalaması 35 civarındır. Yani adamların hayatının bittiği yaşta, bizim çocuklar halen bir şey öğrenmeye çalışıyor; hayata atılmıyorlar. Çok açık ki yanlış ve verimsiz bir çizgideyiz.

Peki sizin bu ilk döneminiz, 12-25 yaşları arasındaki hayatınız nasıl geçti? Dilediğiniz kadar verimli miydi?

Bana kalırsa, ben her şeye rağmen bu dönemi iyi değerlendirdim. Çünkü Ankara'daydım. Başkentte ihtiyaç duyduğum her şey vardı. Kültürel faaliyetleri çok rahat takip ediyordum, kitap okuyabiliyordum, sanatla ilgilenbiliyordum. Alman Kütüphanesi; Fransız, İngiliz, İtalyan kültür merkezleri iyiydi. Dil Tarih'te annemin dersine gidiyordum.¹ Tiyatro canlıydı, ilgileniyordum. Lisan öğrenme imkânı çoktu. Zaten Ankara'da başka türlü sıkılırsın, dil öğrenmeyip ne yapacaksın? Bunlarla da kalmadım. Arkeologya kurslarına gittim. Lise çağlarından başlayarak mihmandar olarak yetiştim. Onu da sırası gelince konuşalım. Velhasıl mektebimi okudum, üstüne bir doktora yaptım. Arada Avusturya'ya, bir de Chicago'ya gittim. Böyle böyle 25 yaşıma geldim.

Hep okuyup durdunuz mu? Eğlenceye vakit bulabildiniz mi?

Her şeye herkes kadar vakit buldum diyelim. Hep okudum mu sorusuna gelirsek; çok açık ki, az önce de bahsettiğim gibi,

1 Şefika Ortaylı, Ankara Üniversitesi'nde Rusça dersleri veriyordu.

Bugünkü aklım olsa hem Doğu'yu hem Batı'yı öğreten bir üniversitede okur, sonra da İtalya ve İran'da uzunca araştırmalar yapardım.

benim hayatımda 12-25 yaşları arası verimli geçti. Bu çok önemlidir. Çünkü her bakımdan boy atıyorsun. 25'imden sonra da üniversitedeydim. Hayatım okullarda devam etti. Peki bugünkü aklım olsa ne yapardım

biliyor musun? ABD'de veya Avrupa'da okuyarak vakit kaybetmezdim. Ortadoğu'da, İsrail'de okurdum; çünkü bu ülkenin üniversiteleri hem çok iyi hem de Batı ve Doğu'yu bir arada öğretiyor. Bir de İtalya'da uzunca yaşadım. Ama böyle bir şey olmadı. Bunun tam aksi bir programla, Türkiye'de kaldım.

İtalya'da da bir İlber Ortaylı olur muydunuz?

Muhtemelen olamazdım. Belki daha iyi bir hayat sürerdim, yahut da Roma'da Termini civarında sürünenlerden biri haline gelirdim. Zaman ve mekânın alternatif seçme ve vücuda gelme imkânları ölçülemez. Kanaatimce, kendi halinde biri olarak yaşar giderdim. Bir hocalık yapardım. Bu da bana yeterdi. Bir defa o muhiti çok severdim, onunla ilgili çalışırdım. Türkiye'ye gelip giderdim; belki hem Türkiye hem de İtalya'yı kapsayan, ikisi arasında gidip gelebileceğim bir şeyler yapardım. Ama eminim ki çok tanınan biri olmazdım ancak iyi bir uzman olurum. Ona da bir itirazım yok. Zaten tanınıp ne yapacaksın?

Ama o zamanlar maalesef Avrupa ülkelerinde yaşamak istemedim. Oraların havasını suyunu sevedim. Hava su derken, Akdeniz'den bahsetmiyorum. Çünkü İtalya'nın havası suyu güzeldir. Ben Kuzey Avrupadan bahsediyorum. Onların mantalitesi bana yaramıyordu. Halbuki Roma, Venedik, Bologna gibi yerlerde çalışabilirdim. Bir yer daha söyleyeyim; o zamanlar Tahran'da da insan çok şey öğrenirdi, buna eminim. Ama İtalya'da olmayan nesne iştir. İran'ın da yapısı uzun yaşamaya imkân vermiyor.

Gazeteci Nilgün Uysal'ın sizinle yaptığı, 16 yıl evvel yayımlanan nehir söyleşi Zaman Kaybolmaz'da,² "Halen yapamadığım çok şey var," demişsiniz. Bu İtalya meselesi de yapamadıklarınızdan biri mi? Pişman olduğunuz başka bir karar var mı?

En önemli pişmanlığım yanlış yerlerde bulunmak, eğitimim için yeterince isabetli tercihler yapmamaktı. Evet, İtalya da pişmanlıklarımdan biridir. Ayrıca şimdiki aklım olsa, ABD'de tahsil için vakit geçirmezdim; az önce de söyledim, gidip Ortadoğu'da okurdum. Bugünkü gençlere de öneriyorum. Hem Batı hem de Doğu tarihi çalışmaları için mesela İsrail çok müsait üniversitelere sahiptir. Halen birçok farklı kültürü içinde barındırıyor. Eski Alman üniversite modelini orada buluyorsunuz. Amerikan üniversite modelinin işlerliğini, ABD'nin dışında bir de orada görüyorsunuz. Üniversitelerin kütüphaneleri iyi, sağlık tesisleri iyi, spor tesisleri iyi... Bir de İsrail'de size katkıda bulunabilecek çok değişik hocalar var. Bu hocaların kültürel ilişkileri de çok farklı... Ayrıca bu sayede sizin de öğrenci muhitiyle ilişkileriniz farklı oluyor. Eh, İsrail bir de hakikaten Ortadoğu'nun tam ortasında bulunuyor. Washington'da, Londra'da iş olsun diye yapılan şeyler, orada yaşamak için elzem...

Ben açıkçası böyle ortamları çok seviyorum, çok da renkli buluyorum. Bu tip yerlerde birtakım şeyler ukalalık olsun diye yapılmıyor. Ukalalığa harcanacak emek yok, can yok. Bu bakımdan oraları tutuyorum. Hem İsrail'de Arapça ve İbrancayı da çok iyi öğrenirsiniz. Başka dilleri de gayet güzel öğrenirsiniz ki onları saymıyorum bile. Tabii ben burayı benim gibi sosyal bilimlerle uğraşanlar için öneriyorum. Fen bilimleri ilgilileri için bir akıl veremem ama o alanlarda da üniversitelerinin iyi

2 Nilgün Uysal, *Zaman Kaybolmaz - İlber Ortaylı Kitabı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

olduğunu duyuyorum. Bu konuların üzerinde çok düşünmek lazım.

Bugünkü aklım olsa başka seçimler yapacağımı söylemiştim. Esasen bütün mesele yaptığımız seçimlerle ilgilidir. Türkiye’de yaşayan insanlar; bazı konularda, özellikle de eğitimde, maalesef yanlış seçimler yapıyor. Açıkça söyleyeyim, yanlış imajlara kapılıp gidiyorsunuz. Gereği yok, çünkü sonrası pişmanlık...

Pişmanlıklarınızı saydınız ama ben sizi yine de şanslı görüyorum. Nereye gitseniz, alanının en iyi isimleriyle çalıştınız; onlardan eğitim aldınız. Modern tabirle, network’ünüz çok iyiymiş.

Bak bu konuda tesadüfe inanmıyorum. Ben insanları arar bulurum. İyi hocalardan eğitim almak için bizzat çok uğraşmışımdır. Neticede kimse gelip beni keşfetmedi. Zaten kimsenin bunu yapacak hali de yoktu. Az önce, “İtalya’ya gitseydim,” dedim ya... Gitseydim eğer, orada da iyi hocaları arar bulurdum; eğitimimi onlardan alır, sonra da orada kalırdım. Gerçi buradaki hayatıma benzemezdi ama şu anki hayatım çok mu iyi, onu da bilmiyorum (Gülüyor).

Ben epey keyif aldığınızı düşünüyorum.

Alıyorum. Türkiye’den keyif almamak mümkün değil.

Bir sonraki döneme gelirsek... 25 ile 40 yaşları arasında ne yapmak gerekir?

25-40 arası tam bir restorasyon çağıdır. Hayatınızda, ilk gençliğinizde, yani yine 25 yaşınıza kadar diyelim; bazı şeyleri büyük bir başarıyla yaparsınız. Çünkü o dönem ciddi bir hafıza kuvvetiniz, epey bir vücut enerjiniz vardır. Gayret, gençlikte çok iyi kullanılır. O zamanlarda işler daha çabuk bitiyor.

İşte bu dönemde yapmadığınız, ihmal ettiğiniz şeyleri de 25-40 arasında yapabilirsiniz. Bu son bir fırsattır. Ne öğrenmeye çalışırsanız çalışın, daha yavaş öğrenirsiniz ama bir yandan da daha keyif alarak ilerlersiniz. Bu yaşlarda öğrenmenin bir handikapı da vardır, bir şeyler aklınızda kalsa da öğrendiklerinizi daha çabuk unutursunuz. Yani 40'ın-

Kimsenin sizi bulmasını beklemeyin; nitelikli insanları siz arayın! Ben insanları arar bulurum. İyi hocalardan eğitim almak için bizzat çok uğraşmışımdır. Neticede kimse gelip beni keşfetmedi. Kimsenin gelecek hali de yoktu!

dan sonra saz çalmak hakikaten kıyamette çalmaktır. Demek ki eksikliğinizi gediğinizi bu yaşa dek kapatmak gerekir. Bu çok önemli... Bu yüzden 25-40 arasını kesinlikle sağlıklı, dengeli ve disiplinli yaşamınızı öneriyorum.

Sizi uyarayım; bu yaşlar bir yandan da birtakım kötü alışkanlıkların fena halde ters teptiği yaşlardır. Aşırı alkol, sigara, kötü beslenme sizi çok yıpratır. Sonra acısını çok hissedersiniz. Bunlardan uzak durarak; hiç değilse birinden ikisinden uzak durarak çok okumanızı, gezmenizi, yeniden öğrenmenizi, dil dahil eksiklerinizi tamamlamanızı öneriyorum. Bu konuları hallederek, bu dönemde öğrenmeniz gerekenleri öğrenerek, bir yandan da 12-25 yaşları arasından getirdiklerinizi kullanarak eserler vereceksiniz.

Yine tarihten gidelim. Eski çağlarda, 25 ilâ 40 yaşları arasındaki insanlar artık büyük adam olmuşlardır. Devlet hayatına da girmişlerdir, eserler de vermişlerdir, komutanlık da yapmışlardır. O zamanlarda 40'ından sonra yaşamak zaten istisnaiydi, ömürler kısaydı. Bugün ortalama insan ömrü uzadı ama insanların verimli olduğu dönemler yine de değişmedi. Bu yüzden, insanın, hangi alanda çalışıyorsa çalışsın, eserlerini 25-40 yaşları arasında vermeye gayret etmesi gerekir. Sonra

geç olabilir. Şu açıdan geç olabileceğini düşünüyorum, az önce de belirttiğim gibi vücudunuzu da hafızanızı da eskisi gibi kullanamayabilirsiniz.

Gelelim 40-55 arasına. Bu dönem insanın nasıl bir çağıdır? Bu yaşlara varınca neler yapmamız gerekiyor? Ben de bu yaşın artık kıyasına gelmiş biri olarak, bunu özellikle soruyorum.

Evet, gelelim. Hakikaten bu çok önemli bir dönem... İşte şimdi hafızanın gerilemeye başladığı ama bir hikmetin, bir terennümün ve tasavvurun geliştiği bir çağdan; 40'lı yaşlardan bahsediyoruz. O vakte kadar insan bildikleriyle bu yaşlarda yapabildiği gibi derin ve ölçülü analiz yapamıyor. Bu kadar güzel mısralar döktüremiyor. Bu kadar güzel üsluplu yazılar ortaya koyamıyor. Yani birikiminiz iyiye artık bir olgunluk ve terennüm çağı başlıyor.

Demek ki insan 40'ından sonra daha bilge oluyor. *Sagesse*³ veya İngilizcede *wisdom*⁴ dedikleri tavır geliyor. Hâkimane bir davranışa giriyorsunuz. Bildiğiniz ölçüde çok güzel mukayeselerde ve değerlendirmelerde bulunuyorsunuz. Bunları elbette eski birikiminizle, yani 40'ına kadar getirdiklerinizle yapıyorsunuz. Şüphesiz bu birikimi güzel bir şekilde değerlendirebi-

40'lı yaşlar insana bir olgunluk, sakinlik, derinlik getirir. Birini 40'ından sonra daha iyi sevebilirsiniz, hatta daha iyi bir âşık olursunuz.

lirseniz, 40'tan sonrası verimlilik açısından hakikaten nefis bir şekilde geçer. Keza olgunluk bakımından da öyle. Mesela bir insanı 40'ından sonra daha iyi sevebilirsiniz, hatta daha iyi bir âşık olursunuz. Hiçbir zaman genç bir insandaki aşk ihtilaçlarını

3 Fransızcada bilgelik.

4 İngilizcede hikmet, irfan, akıl.

yaşamazsınız. Dostlarınızla ilişkileriniz de daha bilgece ve özverili olur. Bu yüzden 40'ın üstünde devam ettirdiğiniz dostluklar veya hemen 40'ın kenarında kurduklarınız kalıcıdır. 40'tan sonrakilerin ise çoğu geçici olabilir ve daha geç dostluklar da söner gider.

Ne demişler; "Eğer gençler bilse, ihtiyarlar yapabilse." Bu sözün anlamı da işte bu bağlamda ortaya çıkıyor. Demek ki belli bir şeyi yapabilecek olanların, onu artık yapamayan ama şüphesiz çok bilenlerden öğrenmesi gereken konular vardır. Bu sayede ortaya güzel eserler çıkar. Yani yaşlı öğretmenlerden ve yaşlı insanlardan, ileri yaş grubundan pek çok şeyi dinlemeniz, öğrenmeniz gerekiyor. Aslında gençlerde de bu yönde tabii bir eğilim vardır. İleri yaşla temas kurmak isterler. Nitekim her zaman kendi akrabalarınızla buluşursanız, çok şey kazanamazsınız. Tecrübelileri de dinlemeniz gerekir.

Siz 40 ilâ 55 arasını nasıl geçirdiniz peki?

Ben verimli geçirdiğimi düşünüyorum. Bu yaşlar, artık topluma karşı bir döküm yapmaya başladığınız yaşlardır. Toplumsal sorumluluğunuzu her anlamıyla yerine getirdiğiniz bir dönemdir. Bu çağını yaşayan bir insanın, söz konusu sorumluluğu bilip ona göre davranması gerekir. Şimdi burada sözüm sana. Madem bu çağın kıyısındasın, gereğini yapmalısın. Bu dönemde yazdıkların çizdiklerin daha başka olacak, bunu fark edeceksin. Başka türlü, daha verimli bir çağ başlıyor. Otorite oluyorsun.

O halde bir daha tekrarlayalım ve özetlemiş olalım. Veriminizi esasen 30'larınızda göstermelisiniz. Makine işlemeli, yoğun bir şekilde çalışmalısınız. Öyle ki bıkmadan usanmadan çalışmalı ve biriktirmelisiniz. 40'larınıza çalışarak ve eser vererek gelmelisiniz. Neticede o verim, 40'larınızda da devam ediyor ama artık tecrübeyle birleşiyor. İşte otoriteniz de ortaya

bu şekilde çıkıyor. Derinleşiyorsunuz, dinleniyorsunuz. Sonra da üstatlık, ustalık çağı başlıyor.

Anladığım kadarıyla, 55'ten sonrasını genel olarak "ustalık dönemi" diye değerlendiriyorsunuz. Doğru mu?

Evet ama bir yandan da oraya düzgün bir yöntemle ulaşırsanız öyle kalmayı sürdürmeniz gereken bir çağıdan bahsediyorum. Evvela, en azından 70'ine kadar eserler vermeye devam etmeniz gerekir. Şüphesiz ustalığınızı kullanmalı, derinliğinizi göstermelisiniz. Bunları yapacaksınız ama karşınızda bir de düşman bulacaksınız. Esas onunla savaşmanız gerekecek. O düşman, hafızadır. Bunun lamı cimi yok, yaşıınız ilerledikçe hafızanız geriler. Ben dipnotları bile icabında ezberinde tutan biriydim. Hafızam iyidir. Ama farklı bir çağa girdiğimi gözlüyorum. Artık öğreniyorum ve unutuyorum.

Bir yaşa gelince bilgiler hızla soluyor. Bilgileri hızla emebiliyorsunuz ama onlar da aynı hızla soluyor. Onun için gençlere hep söylüyorum, burada da söyledim; tekrar da edelim: 25 yaşına kadar öğrendikleriniz esastır. O yaşlara dek ne okuduyarsanız, ne dinlediyseniz, ne gördüyseniz, geri kalan hayatınızda temel olarak onları kullanacaksınız. Demek ki çok dikkatli olmanız lazım. O yaşları verimli geçirmelisiniz. Neticede tabiat

Esas olan 25'ine kadar öğrendiklerinizdir. O yaşa dek okuduğunuz kitaplar, seyrettiğiniz filmler, gördükleriniz hayatınız boyunca sizinle kalır. Belli yaşlardan sonra öğrendiklerinizi aynı hızla unutuyorsunuz.

bunu emrediyor, hücreler bir yaştan sonra ölmeye başlıyor. 50'lerde bu süreç hızlanıyor. Yani o yaşlarda, istisnai bir durumda değilseniz, hafızanızın şu anki kadar keskin olmayacağını bilin. 70'lerde bu kayıp iyice artıyor. Bence insanın 70'inden sonra artık kendini tekrarlama devirleri başlamıştır. Bu yüzden

kısa kesmeli, asla “ben” dememelidir. Her zaman arkadan gelenler vardır ve onlar daha iyi çıkabilir, bunu unutmamak gerekir.

Bu konuda çok kötümser düşünen insanlar tanıdım. “70’inden sonra insan tavsar,” diye düşünürlerdi. Bu argümanı en şiddetli savunanlardan biri de Mübeccel Kıray Hoca’ydı. “Bir insana 70’inden sonra sadece yazmayı değil, konuşmayı da yasak etmeli,” derdi. Bunak demeye getiriyordu yani! (Gülüyor).

Mesela Batı’daki üniversitelerde yaşlanan profesörleri düpedüz *emeritus* yapıyorlar.⁵ Eskiden 70 yaşında yaparlardı, şimdi bunu 65’e indirdiler. Bu statü bizde de var. Ama dışarıda beş yılda bitiyor, bizde gidebildiği kadar gidiyor. Fakat bir şeye dikkat ettim, vakıf üniversitelerinde de hocaları 75’ten sonra görevden uzaklaştırmaya bakıyorlar. Sağlık şartları, gençlerin alttan yetişmesi derken, durum oraya gidiyor. Bu iş Amerika’da, Avrupa’daki gibi değildir; daha gevşektir. İleri yaşlara daha çok tolerans tanınır.

Özetlemek gerekirse bu yaşlarda genellikle ortaya taze eser konulamaz, yapılanlar tekrardan ibarettir. Bizim mesleği düşünelim. Bernard Lewis yüz yaşını geçmişti ama bilgileri, eskiden edindiklerini güzelce değerli belgelerle sunardı. Nitekim Oryantalistler⁶ dünyasının her zaman için orijinal bir kalemidir.

Tabii söylediklerimi kesinlikle, “Yaş ilerledikçe iş bitiyor,” diye anlamayın. Tarihe bakarsanız, birçok şeyi 90’ından sonra başaranları da görürsünüz. Mesela Venedikli ressam Tiziano, en güzel eserlerini 90’ından sonra vermiştir. Mimar Sinan mesela, 90’ından sonra neler neler yaptı ve 95-96 yaşlarındayken

5 Emekli edilen ve çalışmaya devam eden profesörlere verilen unvan.

6 Şarkiyatçılar; Yakın ve Uzakdoğu toplum ve kültürleri, dilleri ve halklarının incelendiği Batı kökenli ve Batı merkezli çalışma alanlarında söz sahibi akademisyenler, yazarlar ve sanatçılar.

öldü. Fazla uzağa gitmeyelim, bence Halil İnalıcık Hoca'nın en kalıcı eserleri 90'ından sonra yayımladıklarıdır. O dönemde kaleme aldığı, *Türk Tekstil Tarihi* adlı bir eseri var ki bu kadar nitelikli bir çalışma az bulunur.⁷ Yine edebiyat tarihi alanında iki kalıcı eser vermiştir. Cambridge serisinden çıkan *Türk Ekonomi Tarihi*'ni⁸ aynı şekilde 90'larında değilse de bundan az evvel yazmıştır. Hoş makaleler toplamıştır. Yani bu yaşlar önemlidir. Ama Halil Hoca, Mimar Sinan, Tiziano Vecellio gibi isimler istisnaidir.

Aklıma bir de Maxime Rodinson geliyor ya da Claude Cahen... Bunlar da ileri yaşlarda hâlâ taze işler üretebiliyordu. Cahen 30'lu-40'lı yaşlarında bir sürü şey yazmış. Ama *Pre-Ottoman Turkey*⁹ (Osmanlılardan Önce Anadolu)¹⁰ gibi bir eseri de 50'sinden sonra kaleme almış. Ancak böyle örnekler çok az...

Yine de tavsiye ederim ki bu söylediklerimden cesaretle, "İşimi o yaşta da hallederim," demeye kalkışmayın. Keza ben kendim de kalkışmıyorum. Meşhur tarihçi Leopold von Ranke, 80'inden sonra da önemli eserler veriyordu. Ama ben ona özenemem! Ne yaparsam 80'ime kadar bitirmeliyim. Kimsenin de o yaşlarda böyle başarılı eserler verebileceğinin bir garantisi yok. İşte bu yüzden okumayı, yeni eser vermeyi belli bir yaşta bitirmeniz lazım. Maalesef, "İleriki yaşlarda hallederim veya çalışmalarımı aynı şiddetle sürdürürüm," sözünün karşılığını bulamayabilirsiniz.

7 Halil İnalıcık, *Türk Tekstil Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.

8 Halil İnalıcık, *An Economic and Social History of the Ottoman Empire - Vol.1*, Cambridge University Press, 1994 (*Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi -1*, Çev. Halil Berktaş, İş Bankası Kültür Yayınları).

9 Claude Cahen, *Pre-Ottoman Turkey: A General Survey of the Material and Spiritual Culture and History*, Sidgwick and Jackson, 1968.

10 Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.